

De oorlog tussen de generaals

Het conflict in de top van de Koninklijke Landmacht, 1971-1973

drs. H.P.M. Kreemers*

Inleiding

Met de Prinsjesdagbrief (september 2003) zetten minister van Defensie Henk Kamp en staatssecretaris Cees van der Knaap het mes in de Nederlandse krijgsmacht. Op weg naar een nieuw evenwicht tussen operationele taken en de voor Defensie beschikbare financiële middelen verdwenen 11.700 functies in het defensieapparaat, werden eenheden opgeheven, legerplaatsen en vliegbases gesloten. En dat alles zonder veel tromgeroffel uit de eigen organisatie. Opmerkelijk, omdat veranderingen in de krijgsmacht in het verleden tegenkrachten oproepen die tot ver buiten de defensieorganisatie te horen waren.

Aan het begin van de jaren zeventig woedde zo'n heftige en luidruchtige strijd. De Nederlandse krijgsmacht stond toen aan de rand van een finan-

ciële ondergang. De marine, landmacht en luchtmacht hadden na de Tweede Wereldoorlog gretig geprofipteerd van de vrijgevigheid van met name de Amerikaanse en Britse bondgenoten die de Nederlandse krijgsmacht aan een grote verscheidenheid aan militaire middelen hielpen. De instandhouding van dat omvangrijke defensieapparaat, 'de Amerikaanse krijgsmacht door een verkleinglas', legde echter een steeds groter beslag op de financiële middelen. De krijgsmacht dreigde zo van binnen uit te worden uitgehold.

Uitholling Nederlandse krijgsmacht

Op 12 juni 1970 hekelde de gezaghebbende historicus dr. Loe de Jong de wijze waarop de Nederlandse krijgsmacht in zijn ogen werd verwaarloosd. In een toespraak voor het lustrumcongres van de Nederlandse Vereniging van Ex-Politieke Gevangenen uit de bezettingstijd schetste hij een verouderd en incompetent Nederlands leger, dat werd gekenmerkt door 'gebrek aan middelen, door ouderwetse bewapening, door versleten automaterieel, door onvoldoende oefening'. Hij voegde daaraan toe dat het Nederlandse leger geen rol van betekenis zou kunnen vervullen in de bondgenootschappelijke verdediging.

Slechts één zesde van het legerkorps bevond zich in het mogelijke operatiegebied. 'Met geen mogelijkheid zouden de resterende vijf zesden tijdig ter plaatse zijn', aldus De Jong. Voorraden zouden niet op tijd kunnen worden aangevoerd en anti-tankwapens en luchtverdedigingsmiddelen waren in onvoldoende mate beschikbaar.

De erbarmelijke staat waarin de Nederlandse krijgsmacht zich bevond weet De Jong aan het ontbreken van voldoende verantwoordelijkheidsbesef bij grote delen van de Nederlandse bevolking. In dat opzicht trok hij een parallel met de jaren dertig, toen niemand 'in ons overheids- en militaire apparaat [...] onverbloemd publiekelijk op de militaire tekortkomingen wees en deze tekortkomingen stelde tegenover de eisen van het moment'. De kritiek van De Jong, een kritisch, maar vooraanstaand lid van de Partij van de Arbeid, was in een historisch perspectief geplaatst, waar bij de jaren dertig, waarin de krijgsmacht zo verwaarloosd was, niet onwillekeurig in herinnering werden geroepen.¹

Wekenlang weerklonken de woorden van de chroniqueur van het tragische lot van Nederland in de Tweede Wereldoorlog in de media. Daarin verschenen reacties die uiteenliepen van

* De auteur is werkzaam bij de bestuursstaf van het ministerie van Defensie. Dit artikel is ontleend aan zijn proefschrift *Hete hangijzers. De aanschaf van Nederlandse gevechtsvliegtuigen*, dat dit najaar verschijnt bij Uitgeverij Balans. (ISBN 978 90 50188 24 1)

¹ Dr. L. de Jong, 'De crisis van onze defensie'. Toespraak voor het lustrumcongres van de Nederlandse Vereniging van Ex-Politieke Gevangenen uit de bezettingstijd, 12 juni 1970. In: *Militaire Spectator* 1970 (139) (9) blz. 405.

ontzetting tot ongeloof. De boodschap van De Jong kreeg een extra zware lading door de geprikkelde reactie van de fractievoorzitter van de Partij van de Arbeid in de Tweede Kamer: Joop den Uyl beschuldigde De Jong ervan zich door de legerleiding in de luren te hebben laten leggen.²

De Jongs klaagzang was koren op de molen van de ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie. Minister van Buitenlandse Zaken Joseph Luns had de rede van De Jong 'met instemming' gelezen.³ Minister van Defensie Willem den Toom liet de minister-president vier dagen na de toespraak van De Jong weten: 'wij kunnen, zoals ik reeds verschillende malen in de Ministerraad betoogde, de huidige situatie niet ernstig genoeg onder ogen zien'.⁴

Een jaar later luidde minister Den Toom nogmaals de noodklok. In een in april 1971 opgestelde nota 'ten behoeve van de kabinetsformatie' schetste Den Toom een deprimerend beeld van de internationale veiligheidssituatie in het algemeen en de Nederlandse defensie-inspanning in het bijzonder. Er waren, volgens Den Toom, 'tekenen dat de Sovjet-Unie zich in haar internationale betrekkingen laat leiden door opvattingen waarvan sommige niet bevorderlijk zijn voor ontspanning'. Deze opvattingen gingen gepaard met de vergroting en opvoering van het militaire potentieel van de Sovjet-Unie 'tot proporties die verre uitgaan boven een garantie van haar eigen veiligheid'. Zo waren nieuwe 'onevenwichtigheden' ontstaan in de militaire

Minister van Defensie Den Toom

(Foto collectie NIMH)

krachtsverhoudingen met de Sovjet-Unie en haar bondgenoten. Deze onevenwichtigheden moesten worden aangepakt ('geredresseerd'). Van ons land kon in dat verband worden verwacht 'het instandhouden van de gevechtskracht van de Nederlandse gevechtseenheden, waartoe onder meer de achterstand in verwerving van middelen moet worden ingelopen, alsmede het scheppen van de mogelijkheid de aanbevelingen van de AD-70 (Allied Defence) studie te verwezenlijken'.

Neerwaartse spiraal

De defensieuitgaven waren in een neerwaartse spiraal gekomen. De bestaande financieringsmethode voor de defensieuitgaven, de zogeheten plafondafspraken, had geleid tot 'een financiële achterstand'.⁵ Zo waren de uitgaven voor defensiematerieel veel sterker gestegen dan in andere overheidssectoren. Enige vorm van compensatie was achterwege gebleven. Daarnaast was sprake van een versnelde technologische vooruitgang, waardoor verouderde wapensystemen moesten worden vervangen door nieuwe, veel kostbaarder systemen.

Verder was de Amerikaanse militaire hulpverlening volledig weggefallen, zonder dat daarvoor in voldoende mate extra ruimte in de defensiebegroting was aangebracht. Mede door de veroudering van het materieel vielen de exploitatiekosten veel hoger uit. Ten slotte waren de personeelskosten fors gestegen.

In de jaren zestig had in Nederland een inhaalslag plaatsgevonden. De wederopbouw was met zuinigheid gepaard gegaan. Maar dat was niet eindelijk vol te houden. Het tij keerde aan het begin van de jaren zeventig. Vanaf toen stegen jaar na jaar de salarissen met vele procenten. Vooral de ambtenaren en in hun kielzog de militairen profiteerden daarvan.

Om het gat tussen de uitgaven aan de ene kant en de plannen en ambities van de krijgsmacht niet nog verder te vergroten moest het percentage van het aan Defensie te besteden nationaal inkomen in 1972 oplopen naar 3,8. Voor 1973 gold 3,95 als ondergrens, voor 1974 4,1 en voor 1975 4,2. Den Toom hield een krachtig pleidooi voor een koppeling van de hoogte van

2 Jan Willem Honig, *Defense Policy in the North Atlantic Alliance. The Case of the Netherlands* (Westport, Connecticut/Londen, Praeger, 1993) blz. 91.

3 Handelingen Eerste Kamer, 17 juni 1970, blz. 908, rechterkolom.

4 Nationaal Archief, Kabinet van de minister-president, toegang 2.03.01, inventarisnummer 11025.

5 De Nederlandse defensie-inspanning in de jaren 1972-1975. Nota ten behoeve van de kabinetsformatie, april 1971. Brief van de minister-president aan de Tweede Kamer, Zitting 1971, 11 402, nr. 1, bijlage 4.

de defensieuitgaven aan het nationaal inkomen. Dat pleidooi kwam niet als een verrassing, maar was wel erg laat: aan het einde van de kabinetsperiode, aan het eind van zijn ministerschap.

De commissie- Van Rijckevorsel

Maar hoe realistisch was het om de defensieuitgaven binnen enkele jaren met meer dan twintig procent op te schroeven? Niet heel erg. Defensie was een politiek heet hangijzer bij de Tweede Kamerverkiezingen van 28 april 1971.

Bij de daaropvolgende kabinetsformatie kon alleen maar overeenstemming worden bereikt over de hoogte van de defensiebegroting voor 1972; voor de rest van de kabinetsperiode bleef een afspraak uit.⁶

Hier kwam nog bij dat de in het regeerakkoord vastgelegde groei van de defensiebegroting voor 1972 met zes procent en daarbovenop nog eens 55 miljoen gulden 'voor het inlopen van de in de laatste jaren ontstane achterstand in de materiële sfeer', niet tot een merkbare verbetering van de inzetbaarheid van de Nederlandse krijgsmacht leidde.⁷

De extra financiële impuls in de krijgsmacht werd opgeslokt door onvoorziene prijsstijgingen, een verhoging van de btw, gestegen energieprijzen en verschuivingen in betalingen.

Het in de kabinetsformatie onopgeloste probleem van de toekomstige defensieuitgaven werd neergelegd bij een op 28 september 1971 geïnstalleerde staatscommissie. Deze 'commissie van civiele en militaire deskundigen' kreeg de opdracht zich uit te spreken over een koppeling van de defensieuitgaven in de komende kabinetsperiode 'aan een percentage van het netto nationaal inkomen tegen marktprijzen, waarbij het gemiddelde over de hele periode zal worden vastgesteld'.⁸ De commissie kreeg verder tot taak 'de Nederlandse defensie in de NAVO en de voor de vervulling daarvan vereiste middelen en methoden kritisch te onderzoeken'.⁹ Hierbij was sprake van een ruime interpretatie. Zo ruim dat minister De Koster zich nog maanden later bij de minister-president beklagde over 'een veel verdere bevrozing van het defensiebeleid dan ik mij in juli 1971 had voorgesteld'.¹⁰

De commissie stond onder voorzitterschap van Karel van Rijckevorsel, van 1952 tot 1967 lid van de Tweede Kamer voor de KVP. De commissie telde, met inbegrip van Van Rijckevorsel, vijftien leden. Van deze vijftien waren zes leden afkomstig van het ministerie van Defensie of van het ministerie van Buitenlandse Zaken.¹¹ Vijf leden waren benoemd na te zijn voorgedragen door fractievoorzitters in de Tweede Kamer. Het ging daarbij

om de voorzitter (KVP), Laurens Jan Brinkhorst (D66), Peter Kooijmans (ARP), Henk Neuman (KVP) en Wiebe Wierda (PvdA). De overige vier waren professor Ernst van der Beugel (partijloos), J.P. van den Bent (directeur van AKZO Chemie en lid van de CHU), Has Beyen (lid van de raad van bestuur van de AMRO-bank en lid van de VVD) en Frans Goedhart (lid van de Tweede Kamer voor DS'70). Aan de commissie was 'een aantal zeer bekwame en ervaren functionarissen' ter beschikking gesteld.¹²

De Koster 'not amused'

De instelling van de commissie noemde minister-president Biesheuvel 'een gelukkige gang van zaken'. Biesheuvel achtte bezinning nodig:

⁶ In het archief van H.J. de Koster bevindt zich een handgeschreven briefje van de toenmalige minister-president met de tekst 'Wat een zegen dat defensie voor 1972 tijdens de informatie is geregeld!' Nationaal Archief, toegang 2.21.291, inventarisnummer 85.

⁷ Regeerakkoord van 18 juni 1971, Kamerstuk zitting 1971, 11 357, bijlage 9, punt 20a, blz. 27.

⁸ Memorie van Toelichting bij de begroting van het ministerie van Defensie voor 1972. Zitting 1971-1972, 11 500, nrs. 2-3, blz. 2 linkerkolom. De precieze taakomschrijving luidde: 'de taak van de Nederlandse defensie in de NAVO en de voor de vervulling daarvan vereiste middelen en methoden kritisch te onderzoeken'.

⁹ Rapport van de Commissie van Civiele en Militaire Deskundigen, *De toekomst van de Nederlandse defensie*, 27 maart 1972, bijlage 2, blz. 63.

¹⁰ Brief van de minister van Defensie aan de minister-president van 25 maart 1972. Nationaal Archief, toegang 2.21.291, inventarisnummer 77.

¹¹ Schout bij nacht A.P.E.J.J. Besnard was plaatsvervangend chef van de marinestaf; kolonel C.J. Dijkstra was hoofd plannen van de landmacht; brigade-generaal J.W.F. Hofman was hoofd van de afdeling financiële en internationale aangelegenheden van het ministerie van Defensie; generaal-majoor R.A. Sleeuw was hoofd van de Nederlandse permanente militaire vertegenwoordiging bij de NAVO; drs. J. van der Valk was chef van de directie NAVO- en WEU-zaken van het ministerie van Buitenlandse Zaken; commodore A.J.W. Wijting was souschef van de landmachtstaf.

¹² Memorie van Toelichting bij de begroting van Defensie voor 1972. Kamerstuk, zitting 1971-1972, 11 500, nrs. 2-3, linkerkolom.

‘onze defensie is in de afgelopen jaren in bepaalde opzichten in moeilijkheden geraakt’.¹³ De Koster daar-entegen was ‘not amused’. Hij voelde zich voor het blok gezet. Het besluit tot instelling van de commissie was in de kabinetsformatie genomen voordat De Koster als minister van Defensie was aangezocht. Hij had daar dus geen enkele invloed op kunnen uitoefenen en bovendien had de VVD geen behoefte aan deze commissie. Verder was De Koster naar eigen zeggen ‘zeer veel tijd’ kwijt met de samenstelling en begeleiding van de commissie. Ten slotte – ‘en dat is veel ernstiger’ – liep de commissie De Koster hinderlijk voor de voeten. Zolang de commissie nog niet haar eindrapport had uitgebracht, ‘kon er

het eerste jaar [van de nieuwe kabinetsperiode] geen sprake zijn van een werkelijke ombuiging van het beleid’.¹⁴

Bij de installatie van de ‘commissie van civiele en militaire deskundigen’ legde minister-president Biesheuvel veel nadruk op het in verschillende politieke partijen levende verlangen naar een breed opgezet onderzoek naar de ‘inspanning die wij voor onze veiligheid moeten leveren’. Dat verlangen bestond onder andere uit de vraag of de Nederlandse defensie-inspanning niet ‘in een betere vorm’ was te gieten. Verder was het de vraag of de Nederlandse defensie-inspanning ‘wel voldoende is afgesteld op de evoluerende internationaal-politieke situatie’. Aan de andere kant, zo refereerde Biesheuvel aan de toen ruim een jaar oude toespraak van Loe de Jong, werd ook de vraag gehoord of de Nederlandse defensie-inspanning ‘niet in die mate is achteruitgegaan dat onze positie in gevaar komt’.¹⁵

Onrust in de politiek

Op het gebied van buitenland en defensie rommelde het in de Nederlandse politiek. Dat was niet alleen af te leiden uit de verwijzing van de minister-president naar bij politieke partijen levende verlangens om zulke fundamentele vragen aan een nader onderzoek te onderwerpen. Minister De Koster constateerde ook een omslagpunt in het veiligheidspolitieke denken, maar verwoordde dat anders, minder constructief, dan de minister-president. Hij zag ‘een opstandige beweging in tal van maatschappelijke kringen’, ook in de krijgsmacht: ‘Officieren, die lid waren van één van de linkse partijen, ofwel tot de linker-vleugel van de KVP of de ARP behoorden, begonnen te publiceren over alternatieven voor het toekomstige defensiebeleid’.¹⁶

Minister De Koster van Defensie in de Tweede Kamer tijdens een debat over de begroting, 1972

(Foto collectie NIMH)

Met deze linkse partijen bedoelde De Koster in ieder geval de Partij van de Arbeid, die zich in de ogen van velen had losgemaakt van de vrijwel algemene politieke consensus over het veiligheids- en defensiebeleid, zoals dat in de jaren vijftig en zestig het geval was geweest. In de Nederlandse naoorlogse politiek gold het veiligheids- en defensiebeleid als nauwelijks vatbaar voor partijpolitieke verschillen van mening. Het defensiebeleid was onaantastbaar. Vanaf het midden van de jaren zestig begon het fundament van het zo breed gedragen veiligheids- en defensiebeleid stevig af te kalven. Eerst en vooral binnen de Partij van de Arbeid. Deze omslag wordt binnen de Partij van de Arbeid aangeduid als ‘de onttovering van de buitenlandse politiek’. Niet langer was het veiligheids- en defensiebeleid een onderonsje voor een handvol ingewijden. ‘Betrokkener, opener en pluriformer’ moest over vraagstukken op dit gebied worden gesproken. Een bijkomstigheid was dat de bespreking van dit soort vraagstukken en de aanscherping van standpunten electoraal gezien aantrekkelijk waren.¹⁷

Ook de eerste resultaten van de dé-tente-politiek kleurden het debat. In 1969 begonnen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie met onderhandelingen over de beperking van hun strategische kernbewapening. In 1972 sloten zij het ABM-verdrag ter beperking van de invoering van afweersystemen tegen strategische raketten.

¹³ Toespraak van de Minister-President ter installatie van de Commissie van Civiele en Militaire Deskundigen. In: Rapport van de Commissie van Civiele en Militaire Deskundigen, bijlage 3, blz. 64.

¹⁴ Brief van de minister van Defensie aan de minister-president, 25 maart 1972. Nationaal Archief, toegang 2.21.291, inventarisnummer 77.

¹⁵ Rapport van de Commissie van Civiele en Militaire Deskundigen, bijlage 3, blz. 64.

¹⁶ Brief van H.J. de Koster aan Jan Willem Honig, z.j. Nationaal Archief, toegang 2.21.291, inventarisnummer 77.

¹⁷ Frank Zuijdam, *Tussen wens en werkelijkheid. Het debat over vrede en veiligheid binnen de PvdA in de periode 1958-1977*. (Amsterdam, Aksant, 2002) blz. 367.

Tegelijkertijd kwam de ‘SALT interim-overeenkomst’ (Interim Agreement on the Limitation of Strategic Offensive Arms) tot stand. Deze eerste resultaten van wapenbeheersing waren niet spectaculair. Ze betekenden slechts een bevrozing van de aantallen strategische kernraketten. Maar de politieke betekenis was ongekend groot. Het conflict tussen Oost en West had niet langer het karakter van een tomeloze, niet ophoudende wapenwedloop.

In dat opzicht leek voor velen een kentering te zijn gekomen in het gebruikelijke patroon dat zo kenmerkend was voor het tot dan toe gevoerde defensiebeleid, waarbij elke oplopende spanning in de Oost-West-verhoudingen de vraag uitlokte of de defensieuitgaven niet moesten worden opgeschroefd.

In de discussie over het veiligheids- en defensiebeleid speelde de Amerikaanse kritiek op de in de ogen van Washington te geringe defensie-inspanning van de West-Europese bondgenoten ook een rol. Het hoogtepunt van de wederzijdse irritaties op dit punt viel begin 1967 toen senator Mike Mansfield met zijn befaamde resolutie kwam waarin hij aandrang op een aanzienlijke vermindering van de Amerikaanse strijdkrachten in Europa.¹⁸ Achtergrond van deze resolutie was het fors toegenomen tekort op de betalingsbalans van de Verenigde Staten. Hoewel de kosten voor de stationering van Amerikaanse militaire eenheden in Europa maar een klein deel uitmaakten van het betalingsbalanstekort, was het tot astronomische hoogte opgelopen tekort koren op de molen van degenen die de West-Europese bondgenoten als *freeriders* (klaplopers) bestempelden.

¹⁸ A. van Staden, *Een trouwe bondgenoot. Nederland en het Atlantisch Bondgenootschap 1960-1971* (Baarn, In den Toren, 1974) blz. 163-202.

¹⁹ Handelingen Tweede Kamer, 2 februari 1972, blz. 2232, rechterkolom.

²⁰ Brief van de minister-president aan de minister van Defensie, Den Haag 22 maart 1972. Nationaal Archief, toegang 2.21.291, inventarisnummer 77.

Doelmatiger beleid

Verschillende politieke partijen boden de commissie-Van Rijckevorsel in notities voorstellen aan voor doelmatiger defensiebeleid. Het ‘Centrum voor Staatskundige Vorming’, een nauw aan de KVP gelieerde instantie, had een notitie opgesteld over enkele hoofdpunten van het defensiebeleid. Deze notitie was de voorloper van een uitgebreidere studie, die in de loop van 1972 het licht zou zien. Kern van de in 1971 verschenen notitie was dat Nederland zijn bijdrage aan de bondgenootschappelijke verdediging moest concentreren en doelmatiger organiseren.

Toon en inhoud van de binnen de KVP gerijpte gedachten sloten nauw aan bij voorstellen van de Partij van de Arbeid, die de krijgsmachtdelen nauwer met elkaar wilde laten samenwerken en veel heil verwachtte van internationale taakspecialisatie. Ook het kritisch-constructieve optreden van de nieuwe defensiewoordvoerder van de KVP in de Tweede Kamer, de oud-brigadegeneraal Joop van Elsen,

was anders dan de slaafse verdediging van de belangen van de krijgsmacht door veel van zijn voorgangers van christen-democratische huize in de Tweede Kamer. Zo kreeg Van Elsen van minister De Koster gedaan dat beslissingen over grote investeringsprojecten zouden moeten wachten op het standpunt van het kabinet over de aanbevelingen van de ‘commissie van civiele en militaire deskundigen’.¹⁹

Op 27 maart 1972 zou de commissie haar advies aan de minister van Defensie en de minister-president aanbieden. De aanbevelingen van de commissie-Van Rijckevorsel waren *hot stuff* en leidden in politiek Den Haag tot oplopende zenuwachtigheid. Minister-president Biesheuvel verwachtte van de publicatie van het rapport-Van Rijckevorsel ‘een verhitte van de discussie en van de politieke sfeer rondom het defensiebudget’.²⁰ Het was dus niet verwonderlijk dat de minister-president en zijn naaste medewerkers het werk van de commissie-Van Rijckevorsel met argusogen volgden.

Luitenant-generaal Meijnderts (links) in gesprek met leden van de commissie-Van Rijckevorsel
(Foto collectie NIMH)

Bezuinigen zonder aantasting gevechtskracht

Voor de plaatsvervangend secretaris-generaal van het ministerie van Algemene Zaken, Dirk Ringnalda, gold in dat verband het spreekwoord dat een goede buur beter is dan een verre vriend. Een van zijn burens was de chef-staf van de vierde divisie, de ambitieuze landmachtsofficier Bill Clumpkens. Biesheuvel en zijn medewerkers beschouwden Defensie als een 'moeras'.²¹ Om uit de buurt van zulke politieke problemen te blijven waren 'substantiële bezuiniging[en] zonder verlies van kwaliteit' nodig.

Een groep – veelal jongere – landmachtsofficieren was deze uitdaging aangegaan en had uiteindelijk ook de commandant van het Eerste Legerkorps, luitenant-generaal Ferry Meijnderts, voor hun plannen weten te winnen. Meijnderts had in zijn gesprek met de commissie-Van Rijckevorsel nog de koers gevolgd die de Haagse legerleiding had uitgestippeld. Zijn latere enthousiasme voor bezuinigen zonder aantasting van de gevechtskracht vond bij Biesheuvel een willig oor. Meijnderts' idee van een simpeler en veel doelmatiger mobilisatiesysteem voor de landmacht ving Ringnalda op in de Van Imhoffstraat in het Haagse Bezuidenhout als hij zijn buurtgenoot Clumpkens weer eens tegen het lijf liep. Het innige contact tussen de buurtgenoten kwam ook de minister van Defensie ter ore. Die was 'niet verbaasd, dat een journalist, die in dezelfde straat woonde mij later vertelde dat er een druk 'va et vient' was tussen beide huizen, waarbij grote dossiers werden meegetorst'.²²

Op woensdag 22 maart vroeg Biesheuvel De Koster wat 'de aangewezen weg [was] om ons uit het moeras [van Defensie] te helpen'.²³ De minister-president beschikte over een aantekening over mogelijke bezuinigingen waarvan de legerkorpscommandant voorstander zou zijn. In deze aantekening werd stelling genomen tegen het dure plan om bij Ter Apel een groot

Brigade-generaal Clumpkens

(Foto collectie NIMH)

oefenterrein voor de landmacht aan te leggen. In korte tijd waren in de berekeningen de kosten opgelopen tot een half miljard gulden. Veel goedkoper was oefenen in Canada, een oplossing die de *Bundeswehr* al had gekozen. Met de aanschaf van het Oerlikon-afweergeschut zou 600 miljoen gulden gemoeid zijn, terwijl een veel goedkoper Amerikaans alternatief (het Vulcan-Chaparall-geschut) voorhanden was. Mogelijke besparing: ruim driehonderd miljoen gulden. Ten slotte was een volledige personele bezetting van de brigades van de landmacht niet nodig. Daarvoor bedachten de nieuwlichters het 'zwemvestmodel'. De brigades zouden goed worden voorzien van materieel en uitrusting, maar niet met al het in crisistijden benodigde personeel. In geval van nood zouden dienstplichtigen als het ware deze brigades worden ingeblazen.²⁴

Het gesprek van 27 maart

Over dat soort maatregelen, die de militaire sterkte niet aantastten en tegelijkertijd Defensie van haar financiële zorgen zouden bevrijden, wilde Biesheuvel wel eens met De Koster spreken. En wel op maandagavond 27 maart, de dag waarop de commissie-

Van Rijckevorsel haar advies en aanbevelingen zou presenteren. Een complicatie was dat de minister van Defensie, noch zijn ambtenaren aan het Haagse Plein over de aantekening met deze bezuinigingsvoorstellen beschikten. De bijeenkomst op 27 maart zou – zo wilde de minister-president het – beginnen met een gesprek met de commandant van het Eerste Legerkorps.

Die zou moeten worden vergezeld door Clumpkens en op zijn beurt zou Biesheuvel Ringnalda vragen bij de besprekingen in het Catshuis aanwezig te zijn. De Koster hoefde overigens niet veel in gang te zetten voor de totstandkoming van deze af-

²¹ Ibidem.

²² Brief van H.J. de Koster aan J.W. Honig. Nationaal Archief, toegang 2.21.291, inventarisnummer 77. Clumpkens woonde in de Van Imhoffstraat op nummer 33, Ringnalda op nummer 18. Interview met J.M. Bik, Voorburg. Volgens gemeentelijke gegevens woonde in die tijd de journalist Dick Houwaart, later directeur voorlichting van het ministerie van Binnenlandse Zaken, in de Van Imhoffstraat op nummer 5.

²³ Ibidem Nationaal Archief.

²⁴ J.M. Bik, 'Na de mislukte verrassing van Defensie'. In: *NRC Handelsblad*, 21 juni 1972.

spraak: Biesheuvel had Meijnderts al uitgenodigd 'op een strikt persoonlijke en informele basis en met waarborgen van geheimhouding in verband met gevoeligheden bij de Chefs van Staven [de toenmalige benaming van de bevelhebbers] en met de geruststelling dat ik voornemens was zijn minister ook uit te nodigen'. Het gesprek met De Koster kon dan worden gevoerd 'na het vertrek van de heren'.

Bij de minister van Defensie moet rook uit de oren zijn gekomen: 'Ik heb de Heer Biesheuvel opgebeld met de vraag of hij, toen hij Minister van Landbouw was, zou hebben aanvaard, dat de Minister-President hem zou verzoeken om aanwezig te zijn bij een gesprek met een Landbouwconsulent, die interessante ideeën had over de verhoging van de productiviteit van de koe'.²⁵

De Koster voelde zich gepasseerd, gekleineerd en ten onrechte bekritiseerd. Op vrijdag 24 maart, na afloop van de Ministerraad, haalde De Koster zijn gram in een gesprek met Biesheuvel. Een gesprek met Meijnderts zou in de hiërarchische krijgsmacht verkeerd vallen. Dat Biesheuvel de chef van de generale staf niet had uitgenodigd zou slecht worden ontvangen.²⁶

De timing van het gesprek met Meijnderts, nota bene op de dag dat de commissie-Van Rijckevorsel haar rapport zou uitbrengen, was buitengewoon ongelukkig en zo'n gesprek zou tot ongewenste publiciteit leiden. Ten

slotte verslikte De Koster zich in de aanwezigheid van Clumpkens bij het gesprek.²⁷

De Koster reageert

Biesheuvel koos voor een terugtrekkende beweging: het gesprek met Meijnderts zou worden afgezegd. Maar tegelijkertijd legde Biesheuvel uit wat zijn beweegredenen waren geweest. Allereerst maakte Biesheuvel duidelijk dat hij als minister-president met iedereen zou moeten kunnen spreken. In de tweede plaats luchtte Biesheuvel zijn hart over zijn zorgen over Defensie in het algemeen en de kritische houding van de KVP ten opzichte van

De Koster was erachter gekomen dat het gesprek op het Catshuis met Meijnderts op 27 maart niet 'oriënterend' zou zijn, maar het sluitstuk zou vormen van een reeks contacten van Ringnalda met Meijnderts en Clumpkens. Zo beschikte Ringnalda over een 'memo over het defensiebeleid [...] waarvan men op ons Ministerie niet op de hoogte is', zo liet De Koster Biesheuvel weten.

De Koster zag de bui hangen. In het door de minister-president gearrangeerde gesprek op 27 maart zou De Koster met dit memorandum en de daarin opgenomen plannen worden

Kamerleden bezoeken oefening 'Unie-Plus' in de Harz, Duitsland, 1972

(Foto collectie NIMH)

²⁵ Brief van H.J. de Koster aan J.W. Honig. Nationaal Archief, toegangsnr. 2.21.291, inventarisnummer 77.

²⁶ Vanaf 1964 bestond de top van de Nederlandse krijgsmacht uit een voorzitter van het Comité van de Verenigde Chefs van Staven en de drie bevelhebbers van marine, landmacht en luchtmacht. Deze laatste drie hadden als officiële titel chef marinestaf, chef generale staf en chef luchtmachtstaf. Aan de chef generale staf (luitenant-generaal) was de commandant legerkorps (ook luitenant-generaal) hiërarchisch ondergeschikt.

²⁷ Verslag van [De Koster van de] bespreking met de minister-president op 24 maart 1972 om 14.30 uur. Nationaal Archief, toegang 2.21.291, inventarisnummer 77.

Defensie in het bijzonder. Vooralnog – zo meldde Biesheuvel – zag hij in de aanstelling van een regeringscommissaris de beste mogelijkheid voor de oplossing van dit zo gevoelige probleem. Het gesprek tussen de minister-president en de minister van Defensie na de Ministerraad verliep klaarblijkelijk toch onbevredigend voor De Koster. De volgende dag, zaterdag 25 maart, kroop De Koster in de pen. In een brief van maar liefst zes bladzijden kwam hij terug op zijn gesprek met de minister-president.

geconfronteerd, zonder een nauwkeurig inzicht in de voors en tegens van de plannen van Meijnderts. Binnen de defensieorganisatie was, aldus De Koster, 'een grote en sedert de installatie van de commissie-Van Rijckevorsel toenemende inflatie aan bezuinigingsplannen'. Aan de ene kant was dat een zegen: De Koster ging er in zijn brief aan Biesheuvel vanuit dat 'volgens het meerderheidsstandpunt [in de commissie-Van Rijckevorsel] reeds in de orde van grootte van 400 miljoen gulden' moest worden gesne-

den in de defensieuitgaven. Aan de andere kant hadden de vele binnen Defensie circulerende plannen met elkaar gemeen dat 'zij zeer weinig bezuinigen binnen de sector waarvoor de plannenmakers verantwoordelijk zijn'. Dat gold volgens De Koster ook voor Meijnderts en Clumpkens, die aanslagen op het Eerste Legerkorps wilden afslaan met voorstellen tot bezuinigingen op opleidingen en oefeningen in andere delen van de landmacht.

Op twee punten voelde De Koster zich te kijk gezet door Biesheuvel. Dat Biesheuvel in zijn brief twee keer het woord 'moeras' had gebruikt om de problemen bij Defensie te duiden was De Koster in het verkeerde keelgat geschoten. De Koster had datgene wat in de nog maar prille kabinetsperiode op defensiegebied bereikt was in kaart gebracht. Een overzicht van de genomen maatregelen ('een overzicht van het moeras') had de minister van Defensie bij zijn brief gevoegd. Tegelijkertijd verbaasde De Koster zich over de plotselinge belangstelling van Biesheuvel voor de problemen bij Defensie. Eerdere verzoeken van De Koster om Biesheuvel 'iets meer in te lichten over het defensiebeleid' waren afgeketst op de overvolle agenda van de premier: 'je was toen zwaar bezet'.²⁸

Ruzie chef generale staf en legerkorpscommandant

Meijnderts werd op 30 maart op het matje geroepen bij secretaris-generaal Gerard Peijnenburg en de chef van de Generale Staf, luitenant-generaal Gijs IJsselstein. Peijnenburg hield Meijnderts voor dat hij zich door Clumpkens en Ringnalda had 'laten manipuleren'.²⁹ De bij de minister-president terechtgekomen aantekening had Peijnenburg uitgelopen. Dat had scherpe kanttekeningen en een groot aantal vragen opgeleverd, die Meijnderts in een volgende versie binnen tien dagen moest beantwoorden. Overigens kwam daar voorlopig niets van terecht.³⁰

Lang bleven de voorstellen en ideeën van de legerkorpscommandant en acht van zijn negen brigadecommandanten niet geheim. Ze lekten beetje bij beetje uit.³¹

De Koster moest in de Tweede Kamer toegeven dat 'bij verschillende functionarissen van de Koninklijke Landmacht onderling afwijkende denkbeelden leven over de beste organisatievorm voor Defensie en de beste wijze van legervorming'. Maar dat was volgens De Koster niets bijzonders: '[H]et zou eigenlijk vreemd zijn indien alle deskundigen op dit terrein precies dezelfde denkbeelden zouden koesteren'.³²

hoogoplopend conflict tussen de commandant van het Eerste Legerkorps Meijnderts en de chef van de Generale Staf IJsselstein. De Koster had dat conflict tussen de twee hoogste landmachtgeneraals aanvankelijk op zijn beloop gelaten. Een aantal keren had hij met beide generaals gezamenlijk en afzonderlijk gesproken. Daarbij was voor hem komen vast te staan dat de twee landmacht-officieren 'beiden verschillend van geest zijn [en] zij elkaar toch aanvullen, ondanks een bepaald gebrek aan eerbied voor elkaars capaciteiten'. En die capaciteiten lagen nogal ver uit elkaar. Meijnderts afficheerde zich graag als

Luitenant-generaal
IJsselstein
(Foto collectie NIMH)

Achter het geruzie van minister De Koster met minister-president Biesheuvel over de bezuinigingen op de landmacht ontwikkelde zich een

de officier die dicht bij de troepen stond, IJsselstein kreeg al gauw het etiket van een 'Haagse generaal', een achter zijn bureau in zijn werkkamer

28 Brief van de minister van Defensie aan de minister-president, Den Haag 25 maart 1972. Nationaal Archief, toegang 2.21.291, inventarisnummer 77.

29 Aantekening voor de Minister (verslag van secretaris-generaal Peijnenburg van zijn gesprek met de generaals IJsselstein en Meijnderts op 30 maart 1972). Nationaal Archief, toegang 2.21.291, inventarisnummer 77.

30 Brief van H.J. de Koster aan J.W. Honig. Nationaal Archief, toegang 2.21.291, inventarisnummer 77. Het verzoek van Peijnenburg op 30 maart 1972 voor een uitgewerkte notitie werd op 14 juni 1973 herhaald door minister Vredeling. Na enig aandringen was het op 15 november 1973 'eindelijk zover'. Zie: Bram Stemerding, Dagboeken van Bram Stemerding (Amsterdam, Balans, 1986) blz. 87.

31 Interview met J.M. Bik, Voorburg 3 februari 2006.

32 Tweede Kamer, zitting 1971-1972, 11 500 X nr. 21, verslag van een mondeling overleg van 14 juni 1972.

verschanste bureaucraat. De Koster nam de spanningen tussen de beide opperofficieren nogal luchtig op: in de toekomst zou 'een ander promotiebeleid' dit soort problemen voorkomen.³³

De spanning ontaardt zich

De spanning tussen beide generaals kreeg een forse ontlading in het eerste kwartaal van 1973. De Raad van Opperofficieren, een klein en select gezelschap dat in de wandelgangen de 'bloedraad' werd genoemd, boog zich in het diepste geheim over vijftien benoemingen van landmachtofficieren. Over één benoeming, een functie in de rang van brigade-generaal van het Eerste Legerkorps, ontstond onenigheid. Het ging daarbij om Clumpkens. Twee leden vonden hem ongeschikt, één lid daarentegen vond hem uiterst capabel, terwijl het vierde lid van de 'bloedraad' geen eendoordeel had over de geschiktheid van Clumpkens voor een van de openstaande functies. Meijnderts klapte binnen het legerkorps uit de school en verzweeg niet dat het er voor hoofd- en opperofficieren uit 'zijn' Eerste Legerkorps beoerd uitzag.

Kort daarna verschenen in *de Volkskrant* nadere bijzonderheden over deze personeelsvertrouwelijke beaardslagen.³⁴ Een onderzoek naar het lek volgde en het spoor leidde naar Meijnderts. Deze gaf ruitelijk toe twee van zijn commandanten op persoonlijke titel te hebben ingelicht. Zowel voorafgaande, als ook na afloop van de zitting van de 'bloedraad'. De Koster kon voor deze indiscretie enig begrip opbrengen. Meer moeite had de minister met de door Meijnderts op deze commandanten uitgeoefende druk om het slechte nieuws over Clumpkens aan een aantal brigade-generaals door te geven. Zo werd de kring van ingewijden wel erg groot en zaaide Meijnderts ook flink wat ongenoegen over de naar zijn mening unfaire behandeling van een officier van zijn legerkorps.

De Koster rekende het Meijnderts zwaar aan dat deze had gemeend

'iedereen te moeten inlichten'. Daarbij was de minister fors onder druk gezet door de drie andere leden van de Raad van Opperofficieren. Om hun eis van drastische stappen tegen Meijnderts kracht bij te zetten had het viertal gezamenlijk ontslag aangeboden.³⁵ Met dat dreigement in zijn achterzak was De Koster naar de Ministerraad gestapt. Daar koos hij de kant van de groep van de vier topofficieren: 'Meijnderts, duidelijk over het paard getild door deze steun [van de minister-president] en de daarop volgende publiciteit, meende vervolgens dat hij zich vrijwel alles kon veroorloven. Reden waarom ik in de Ministerraad zijn ontslag voordroeg'.³⁶ De Koster had daarvoor de 'mede-ondertekening' van de minister-president nodig.³⁷ Biesheuvel hield Meijnderts echter de hand boven het hoofd.

Een ingewikkeld compromis werd bedacht. Weliswaar was De Koster ervan overtuigd dat 'het verlenen van eervol verslag de enig juiste oplossing is, aangezien er sprake is van een breuk die niet meer kan worden geheeld'. Maar tegelijkertijd werd gekozen voor het eerst maar eens afwachten van een onafhankelijk advies. Hangende de opstelling van dat advies bleef Meijnderts in functie, omdat 'anders zou worden vooruitgelopen op het advies'. Met het advies werd de procureur-generaal bij de Hoge Raad, Gerard Langemeijer, belast.

Met deze omslachtige procedure zette De Koster de onderlinge verhoudingen binnen de landmacht nog verder op scherp. Bij de Haagse landmachtstaf was de bereidheid om met de loslippige Meijnderts zaken te doen tot het nulpunt gedaald. Bij het legerkorps was kwaad bloed gezet door het onderzoek te richten op slechts één persoon: de legerkorpscommandant. 'Men vindt daar in overgrote meerderheid dat hun commandant naar eer en geweten heeft gehandeld in belang van het werkelijk-operationele deel van de landmacht', zo verwoordde het Tweede-Kamerlid Van Elsen die kant van het

verhaal. Van Elsen kende als voormalig chef-staf van de '7 decemberdivisie' dat deel van de landmacht als zijn broekzak en koos zonder enige reserve partij voor zijn oude collega's in het Eerste Legerkorps: 'Ik ben ervan overtuigd dat ook de andere leden van de Raad van Opperofficieren, inclusief de chef-staf zelf [Jesselstein], met hun naaste stafleden over vertrouwelijke zaken hebben gepraat. Alleen is dat niet in de krant gekomen'.³⁸

Generaalskwestie en nieuwe minister

De Koster liet de generaalskwestie als een explosieve erfenis over aan zijn opvolger. Het kabinet-Biesheuvel was geen lang leven beschoren en struikelde bij de opstelling van de begroting voor 1973. Op 29 november 1972 waren verkiezingen uitgeschreven en ondanks de lange duur van de daarop volgende kabinetsformatie sleepte de generaalscrisis zich voort tot de komst van een nieuwe minister van Defensie op 12 mei 1973. Het was één van de spreekwoordelijke 'lijken in de kast', die in politiek Den Haag het plezier van beginnende bewindspersonen vergallen. In dit geval hield minister Henk Vredeling uit de nalatenschap van zijn voorganger de afwikkeling van 'het generaalsconflict' over.

33 Notulen van de vergadering van de Defensiecommissie, 12 april 1973. Centraal Archieven Depot van het ministerie van Defensie, Defensiecommissie.

34 'Generale staf wil hervormers weren'. In: *de Volkskrant*, 7 maart 1973.

35 'Legertop dreigt met ontslag'. In: *de Volkskrant*, 12 april 1973. In een brief aan de Tweede Kamer maakte minister De Koster melding van 'verschillen van opvatting [...] die thans het onderlinge vertrouwen en de goede gang van zaken binnen de Koninklijke Landmacht verstoren'. Tweede Kamer, zitting 1972-1973, 12 347, nr. 1, 11 april 1973.

36 Brief van H.J. de Koster aan J.W. Honig. Nationaal Archief, toegang 2.21.291, inventarisnummer 77.

37 Nationaal Archief, notulen van de Ministerraad, 30 maart, 13 april en 27 juni 1973.

38 'Generaalsruzie zaak voor nieuw kabinet'. In: *de Volkskrant*, 27 april 1973.

Minister Vredeling in gesprek met luitenant-generaal Meijnderts tijdens de Legerkorpssoefening Big Ferro in Duitsland, 1973.

(Foto collectie NIMH)

hij dat de Nederlandse defensie-inspanning 'in de komende tijd niet voldoende zal zijn om aan de NAVO-verplichtingen te voldoen'.⁴⁴

IJsselstein wachtte op een later moment om zijn roodgebiesde uniformpet aan de wilgen te hangen. Dat moment brak begin november 1973 aan. Vredeling had haast met de opstelling van de Defensienota, maar zat ondanks talrijke verzoeken nog steeds te wachten op een uitgewerkt plan-Meijnderts. Hij had daar op 14 juni om gevraagd.⁴⁵ De bedenkers en schrijvers van de eerste nota-Meijnderts van maart 1973 waren echter verdwenen. Meijnderts was 'opgedroogd'.⁴⁶

Uitwerking ideeën legerkorpscommandant

De legerkorpscommandant liet op 30 oktober de minister van Defensie schriftelijk weten dat hij nog minstens drie maanden nodig had om zijn eerder aan de minister-president verstrekte ideeën over diensttijdverkorting uit te werken. Dat was Vredeling te gortig. Twee dagen later werd Meijnderts in het bijzijn van de chef van de generale staf te verstaan gegeven dat uiterlijk 1 december de uitgewerkte plannen in het bezit van minister Vredeling dienden te zijn. Meijnderts ging met deze termijn akkoord, maar vroeg toestemming om zich rechtstreeks tot de minister te

Het eindrapport van Langemeijer belandde in juli 1973 op het bureau van de nieuwe minister.

Het rapport zorgde voor bizarre wendingen in het conflict binnen de leiding van de landmacht. Het wekte nauwelijks verbazing dat Langemeijer Meijnderts op de vingers tikte voor 'verschillende gedragingen', die de kwalificatie 'bedenklijk' meekregen.³⁹ Toch vond Langemeijer het niet nodig Meijnderts te ontslaan vanwege het uit de school klappen over een aantal generaalsbenoemingen. De gedragingen van Meijnderts hadden de verhoudingen in de leiding van de landmacht en tussen de legerkorpscommandant en de toenmalige minister van Defensie op scherp gezet. 'Herstel van de normale verhoudingen binnen de top van de Koninklijke Landmacht [zou] onder een nieuwe Minister van Defensie [...] wenselijk en niet onmogelijk [moeten] worden geacht', zo oordeelde Langemeijer.⁴⁰ Op de achtergrond speelde mee dat veranderingen binnen de krijgsmacht onvermijdelijk waren en Meijnderts wellicht nodig was om mee te helpen bij deze veranderingen.⁴¹ Meijnderts kon dus voorlopig niet worden gemist.

Generaals bieden ontslag aan

Het advies van Langemeijer bood Vredeling geen andere mogelijkheid dan handhaving van Meijnderts. In de Ministerraad was er al op gewezen

dat het onmogelijk was Meijnderts te ontslaan 'als de commissie-Langemeijer dit niet aanbeveelt'.⁴² Minister-president Den Uyl hield er rekening mee dat 'generaal IJsselstein en enkele anderen hun ontslag zullen vragen, indien aan generaal Meijnderts geen ongevraagd ontslag wordt verleend'. Een week na de verschijning van het rapport-Langemeijer bood luitenant-generaal Nico Berghuijs, opperofficier personeel van de landmacht, zijn ontslag aan. Berghuijs vond het 'on-aanvaardbaar' dat Meijnderts werd gehandhaafd en was het ook niet eens met de conclusie van Langemeijer dat een herstel van de normale verhoudingen binnen de legertop tot de mogelijkheden zou behoren.⁴³ Kort daarvoor was luitenant-generaal Willem van Rijn, de voorzitter van het Comité Verenigde Chefs van Staven, opgestapt. Van Rijn nam dat besluit omdat hij 'door in functie te blijven de indruk zou wekken met de gang van zaken in te stemmen'. Met de komst van het kabinet-Den Uyl verwachtte

39 Nationaal Archief, collectie-De Koster, toegang 2.21.291, inventarisnummer 77. Bijlage bij de brief van de minister-president aan de heer H.J. de Koster, 20 juli 1973.

40 Ibidem.

41 Interview met J.M. Bik, Voorburg 3 februari 2006.

42 Nationaal Archief, Notulen Ministerraad 29 juni 1973.

43 'Weer vertrekt een generaal'. In: *de Volkskrant*, 24 juli 1973.

44 Handelingen Eerste Kamer 1972-1973, Aangangsels 142. Antwoorden op vragen van het Eerste-Kamerlid dr. K. de Vries (CHU).

45 Handelingen Tweede Kamer 13 december 1973 blz. 1619, rechterkolom.

46 Interview met J.M. Bik, Voorburg 3 februari 2006. Luitenant-kolonel Henk Volten was naar het Nederlands Instituut voor Register Accountants overgestapt en zijn collega Chiel von Meijenfild was binnen de landmacht verhuisd naar een andere functie.

mogen wenden 'indien er bij de uitwerking van de plannen vraagpunten zouden rijzen die een beslissing van de politieke leiding behoeven'. Ook wilde Meijnderts zo nodig bij de generale staf nadere informatie opvragen. Vredeling stemde met beide verzoeken in. Het stond Meijnderts vrij Clumpkens te betrekken bij de uitwerking van de plannen.

IJsselstein kon zich niet vinden in de twee toezeggingen van de minister van Defensie en vroeg met ingang van 1 december 1973 eervol ontslag. Vredeling ging vervolgens op zoek naar een opvolger en vroeg daarover binnen en buiten de landmacht advies. Van Meijnderts kreeg Vredeling te horen dat de legercommandant zelf wel chef van de generale staf wilde worden en dat Clumpkens dan als zijn vervanger zou moeten worden benoemd. Dat bood tegelijkertijd de beste garantie voor de uitvoering van de plannen voor een diensttijdverkorting die Meijnderts en Clumpkens hadden uitgewerkt. Uitvoering van zo'n ingrijpende maatregel was volgens de legerkorpscommandant niet zeker als hij voor het bevelhebberschap zou worden gepasseerd en anderen deze plannen zouden moeten uitvoeren.

Daar stond tegenover dat Vredeling met Meijnderts een in de landmacht zeer omstreden bevelhebber zou krijgen. Binnen en ook buiten de landmacht stond Meijnderts bekend als een generaal 'die nergens mee zit'.⁴⁷ Dat bleek al kort na zijn benoeming tot legerkorpscommandant, op 1 mei 1971, toen Meijnderts in *AVRO's Tele-*

vizier zijn visie op het uitmoorden van het Vietnamese dorp My Lai gaf: 'Dat is duidelijk een ding wat uit de hand gelopen is. Dat is duidelijk een ding wat veroorzaakt wordt door een controverse van een emotionele achtergrond, wat een ieder kan overkomen'.⁴⁸

Van der Slikke

Het risico van een zich voortslepende gezagscrisis binnen de landmacht wilde Vredeling in de aanloop naar de Defensienota niet nemen. Vredeling leek 'niet afkerig van hun plan, noch van hun filosofie 'de zweep erover', maar knalt er liever zelf mee'.⁴⁹ Vredeling kwam zodoende bij de buiten het generaalsconflict gebleven generaal-majoor Jan van der Slikke uit, 'bijna unaniem' door de functionarissen die de minister raadpleegde. Clumpkens zou als voorzitter van een 'stuurgroep diensttijdverkorting' in de staf van Van der Slikke komen en zou 'in beschouwing worden genomen' als in de tweede helft van 1974 de functie van plaatsvervangend chef van de generale staf vacant zou worden. Een harde toezegging voor die functie gaf Vredeling niet.⁵⁰

In de tussentijd had tot 'bewondering en verwondering' van Vredeling de legerkorpscommandant al op 15 november, twee weken voor het aflopen van de aan een tegenstribbelende Meijnderts opgelegde deadline, zijn uitgewerkte plan aan de politieke leiding voorgelegd. Vredeling verbaasde zich erover dat de legerkorpscommandant eerst minstens drie maanden nodig had, vervolgens met moeite bereid bleek om vóór 1 december zijn

plannen uit te werken en vervolgens al na dertien dagen met gedetailleerde voorstellen op de proppen kwam.⁵¹

Vertrek Meijnderts en Clumpkens

De benoeming van Van der Slikke tot chef van de generale staf kreeg Meijnderts bij toeval te horen. Het was de bedoeling dat Vredeling zelf op 27 november Meijnderts op de hoogte zou stellen. De dag ervoor feliciteerde secretaris-generaal Peijnenburg Van der Slikke in het bijzijn van Meijnderts met zijn promotie. De gepikeerde legerkorpscommandant liet na wat denktijd weten dat hij de benoeming van Van der Slikke niet zou accepteren en ontslag zou nemen. Hij kon het niet verkroppen dat hij voor de hoogste landmachtfunctie was gepasseerd. Na de presentatie van hun plannen op 15 november meenden Meijnderts en Clumpkens dat het 'voor wat, hoort wat'-beginsel voor hen opging. Daarbij onderschatten ze dat hun claims op de functies van IJsselstein en diens plaatsvervanger massale weerstand in de landmachtgelederen oproepen.⁵² Op 1 december ging de Ministerraad ermee akkoord Van der Slikke toe te dragen als chef van de generale staf. Twee dagen later vroeg Meijnderts ontslag.

In de middag van 27 november sprak Vredeling onder vier ogen met Clumpkens. Kort voor dat gesprek kreeg Vredeling te horen dat 'Clumpkens er overwegende bezwaren tegen had om zijn plannen tot diensttijdverkorting te realiseren, op de wijze die [Vredeling] had gedacht, als niet generaal Meijnderts, maar generaal Van der Slikke chef van de generale staf zou worden'.⁵³ Vredeling wilde van Clumpkens horen waarom deze zo mordicus tegen Van der Slikke was. Vredeling had van bijna iedereen lovende verhalen over de commandant van de eerste divisie gehoord.

Clumpkens zaait verwarring

Daarbij liet Vredeling de naam van zijn secretaris-generaal vallen. Als

47 Daan Dijkman en Kees Tamboer, 'Een bakker, een heetwatervrouw, een troepenman en de radicalen'. In: *Haagse Post*, 28 juni 1972.

48 Ibidem.

49 Daan Dijkman, 'Het sein Einde Oefening van Meijnderts en Clumpkens en het begin van de affaire-Peijnenburg'. In: *Haagse Post*, 22 december 1973.

50 Dat de steun voor Meijnderts als sneeuw voor de zon was verdwenen, blijkt ook uit de aanbeveling van de secretaris-generaal van het ministerie van Algemene Zaken, D.M. Ringnalda. Clumpkens' straatgenoot suggereerde Den Uyl om niet Meijnderts, maar generaal-majoor Bontinck, divisiecommandant, tot chef van de generale staf te benoemen. Nationaal Archief, Kabinet van de minister-president, toegang 2.21.291, inventarisnummer 9914.

51 Bram Stemerding, *Dagboeken*, blz. 87.

52 J.M. Bik, 'Met Meijnderts gaat een controversieel generaal heen'. In: *NRC Handelsblad*, 4 december 1973.

53 Handelingen Tweede Kamer, 13 december 1973, blz. 1620, rechterkolom.

door een wesp gestoken beschuldigde Clumpkens vervolgens secretaris-generaal Peijnenburg ervan 'financiële voordelen te genieten van opdrachten die door het Ministerie van Defensie aan [het organisatieadviesbureau Bakkenist, Spits en Co] waren gegeven'. Vredeling onderbrak het gesprek voor spoedoverleg met de staatssecretarissen Stemerding en Mommersteeg.⁵⁴ Gedrieën spraken ze vervolgens weer met Clumpkens die zijn beschuldigingen herhaalde.

Afscheidsreceptie luitenant-generaal Meijnderts, december 1973
(Foto collectie NIMH)

Peijnenburg werd gevraagd zich bij dit gezelschap te voegen. Weer herhaalde Clumpkens zijn beschuldigingen. Later op de avond hadden Stemerding en Mommersteeg derde gesprek met Clumpkens. Die hield zijn been stijf en verklaarde dat hij

'slechts het minimum had gezegd'. Hij zou meer weten, maar wilde Peijnenburg twee dagen de tijd geven om zelf ontslag te nemen alvorens zijn beschuldiging met saillante informatie verder te onderbouwen. Zou Peijnenburg de eer aan zichzelf houden, dan zou hij de kwestie laten rusten.

Vredeling ontbood Clumpkens op 30 november. Peijnenburg had zijn ontslag niet ingediend en Vredeling wilde weten wat achter Clumpkens' beschuldiging zat.

'Dat stelde niet veel voor. De afdeling comptabiliteit zou de rekeningen van Bakkenist niet zorgvuldig hebben gecontroleerd', zo schreef staatssecretaris Stemerding in zijn dagboek.⁵⁵

Vredeling schakelde de president van de Rekenkamer in om de beschuldiging van Clumpkens te laten onderzoeken. Maar nog voordat de uitkomsten van dat onderzoek voorhanden waren trok Clumpkens tijdens een gesprek met Vredeling op 1 december zijn beschuldigingen tegen Peijnenburg 'onvoorwaardelijk' in. Clumpkens had om dat gesprek gevraagd. De volgende dag herhaalde hij zijn intrekking in een gesprek waarbij ook Stemerding, Mommersteeg en Peijnenburg aanwezig waren. Peijnenburg nam het woord en sprak een handvol zinnen, die bij Stemerding een onvergetelijke indruk achterlieten: 'Peijnenburg zei niet te begrijpen wat een mens kan bezielen deze beschuldigingen te uiten, iemand zoiets aan te doen, iemands naam zo te bekladden'.⁵⁶

Vervolgens zaaide Clumpkens nog meer verwarring door in de media berichten te verspreiden dat hij ontslag zou nemen. Op het moment dat bij de behandeling van de defensiebegroting in de Tweede Kamer een reeks kritische vragen over de positie van Clumpkens werden gesteld, vertelde Clumpkens in *de Volkskrant* dat hij 'het voor en tegen van ontslagname' aan het afwegen was.⁵⁷

De dag erna vroeg Clumpkens ontslag. Voor Vredeling was daarmee de kous af: 'Niet alleen deze [ontslag]brief, maar vooral datgene wat zich tussen 27 november en 1 december heeft afgespeeld, is van dien aard dat ik het vertrouwen in generaal Clumpkens volledig heb verloren. De Minister-President en ik hebben daarom een gezamenlijke voordracht gezonden aan de Koningin, waarin generaal Clumpkens [...] eervol ontslag wordt verleend'.⁵⁸ Daarmee kwam de uittocht van rebellerende en met elkaar vechtende generaals tot een einde.

Vredeling versterkt positie minister

Het ministerschap van Vredeling begon met het 'generaalsconflict'. Met zijn aanpak van dit conflict vestigde hij zijn naam als minister. Durfde zijn voorganger De Koster zijn vingers niet te branden aan deze kwestie, Vredeling maakte korte metten met de opstandige generaals. Dat was in het defensieapparaat ongekend.

Op een enkele uitzondering na kwamen tot dan toe ministers en staatssecretarissen voort uit de rangen van de Nederlandse krijgsmacht en heerste tussen politieke leiding en de militaire top een 'esprit de corps' waarmee de defensieorganisatie zich van andere ministeries onderscheidde.

Met zijn optreden in de generaalskwestie maakte Vredeling duidelijk dat de minister de baas is in het Herenlogement aan het Haagse Plein, waar het ministerie zetel. Veel van zijn opvolgers hebben daarvan nog lang profijt gehad.

⁵⁴ Bram Stemerding, *Dagboeken*, blz. 88 e.v.

⁵⁵ Ibidem, blz. 90. In de Ministerraad van die dag, 30 november 1973, gaf Vredeling al aan dat rekening moest worden gehouden met het ontslag van Meijnderts en Clumpkens. Nationaal Archief, Notulen Ministerraad 30 november 1973.

⁵⁶ Bram Stemerding, *Dagboeken*, blz. 90 en 91.

⁵⁷ Jan Joost Lindner, 'Vredeling ruzie leger verweten'. In: *de Volkskrant*, 5 december 1973.

⁵⁸ Handelingen Tweede Kamer, 13 december 1973, blz. 1621, rechterkolom. Clumpkens schreef twee ontslagbrieven. De eerste werd opgesteld door luitenant-kolonel mr. Ko de Lange, een medewerker in de staf van Meijnderts. Deze brief werd door Meijnderts onderschept na een telefoontje van de secretaris-generaal van het ministerie van Algemene Zaken. De tweede ontslagbrief (op grond van artikel 57, aanhef en tiende lid, juncto artikel 59 van de Wet bevordering en ontslag opperofficieren) werd opgesteld door mr. F. Kist, secretaris van de commissie-Lange-meijer en raadsadviseur van de minister-president. Op grond van de tweede ontslagbrief kwam Clumpkens in aanmerking voor een gunstiger ontslagregeling. Zie Daan Dijkman, 'Het sein Einde Oefening voor Meijnderts en Clumpkens en het begin van de affaire-Peijnenburg'. In: *Haagse Post*, 22 december 1973.